

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

عوامل سیاسی و اقتصادی جنگ بدر

از نگاه قرآن و تاریخ

استاد راهنما:

دکتر علی احمد ناصح

استاد مشاور:

دکتر غلامحسین اعرابی

نگارنده:

محب علی تاتلی

تابستان ۱۳۸۸

تقدیم به:

تمامی پویندگان علم و دانش و معرفت.

تقدیم به پدر و مادر عزیز و بزرگواری که زمینه تحصیل اینجانب را با تمام سختی ها و دشواری ها فراهم نموده و در این راه از هیچ یاری و کمکی دریغ نکردند و دعای خیرشان در تمام مراحل زندگی همواره بدرقه راهم بوده است. و نیز تقدیم به همسر گرامیم که با بردباری و بزرگواری اینجانب را یاری نمودند.

تشکر و قدردانی:

حمد و سپاس خداوند منان را که توفیق کسب دانش و معرفت در جوار کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم که از تمامی اساتید بزرگوار به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول این مدت مرا در تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده اند و کلیه بزرگوارانی که به هر نحوی زمینه تحصیل اینجانب را فراهم کرده اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر **علی احمد ناصح** که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق و نگارش این پایان نامه با صبر و حوصله خاصی تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر **غلامحسین اعرابی** که به عنوان مشاور مرا با راهنمایی خود مورد لطف قرار داده و زحمات زیادی را متحمل گردیده اند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده:

تمامی زندگی رسول خدا(ص) برای مسلمانان همه اعصار می تواند به عنوان الگو و اسوه ای مناسب قرار گیرد. با توجه به اهمیت موضوع بر مسلمانان است که جوانب مختلف زندگی رسول اکرم(ص) را مورد بررسی و پژوهش قرار داده و در امورات مختلف اجتماعی و سیاسی و اقتصادی سرلوحه کار خود قرار دهند. از جوانب زندگی پیامبر(ص) که بسیار حائز اهمیت است، غزوات و جنگ های ایشان می باشد. یکی از مهمترین آنها جنگ بدر که خداوند در سوره هایی چون انفال، آل عمران و حج به این رویداد مهم تاریخی پرداخته، می باشد. پیامبر اسلام(ص) پس از مهاجرت به مدینه با مشکلات عدیده ای مواجه گردیدند. در این تحقیق، وضعیت و مشکلات اقتصادی و سیاسی مدینه قبل از جنگ مانند؛ بیکاری، تأمین نیاز مهاجران، چگونگی موضع گیری در برابر یهود و منافقان و به خصوص خطر قریش که هر روز از طرف آنان آزار و صدمه ای تازه چون محاصره اقتصادی، غارت و تصرف دارایی های مسلمانان، شکنجه مسلمانان مکه، به آن حضرت و پیروانش می رسید و راه حل های ایشان در مورد آنها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته شده است. این طرز برخورد قریش نسبت به اسلام و مسلمانان و برخی اقدامات پیامبر(ص) چون اعزام گشتی ها و مورد تعرض قرار دادن کاروانهای تجاری قریش را می توان از مهمترین عوامل و دلایل اقتصادی و سیاسی جنگ بدر به شمار آورد که در این تحقیق به آن پرداخته شده است. علل و عوامل مختلف پیروزی مسلمانان چون؛ وجود نیروهای مخلص و صبور، وضعیت سوق الجیشی سپاه اسلام و امدادهای غیبی خداوند که نقش تعیین کننده را در این جنگ داشت و همچنین نتایج گوناگون اقتصادی، سیاسی و اعتقادی که این پیروزی مانند؛ تقویت بنیه مالی مهاجران حاصل از به دست آوردن غنایم و فروش اسیران، آسفتگی و خشم به همراه ترس یهودیان و منافقان و ثابت قدم تر شدن مسلمانان در ایمانشان به بارآورد، در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: جنگ بدر- سوره انفال- عوامل سیاسی- عوامل اقتصادی- امدادهای غیبی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۱.....	مقدمه.....
۲.....	تبيين موضوع.....
۳.....	فایده و اهمیت موضوع.....
۴.....	سؤالات اصلی تحقیق.....
۴.....	فرضیه ها.....
۵.....	پیشینه بحث.....
۶.....	روش و مراحل انجام کار.....
	فصل دوم: وضعیت سیاسی و اقتصادی مسلمانان بعد از هجرت
۹.....	بخش اول: وضعیت عمومی اقتصاد و سیاست مدینه.....
۱۲.....	اقتدار موجود در مدینه.....
۱۴.....	بخش دوم: مشکلات سیاسی - اقتصادی نظام نوپای اسلام.....
۱۴.....	مشکلات سیاسی.....
۱۶.....	مشکلات اقتصادی.....
۱۶.....	راه حل پیامبر(ص) در برابر مشکلات سیاسی.....
۲۴.....	راه حل پیامبر(ص) در برابر مشکلات اقتصادی.....
۲۵.....	مشارکت در زندگی و تعدیل سرمایه و نیروی کار.....
۲۵.....	دو عامل در رفع مشکلات اقتصادی.....

فصل سوم: جنگ بدر

۲۸.....	بخش اول: تشکیل نیروهای رزمی و اعزام سریه ها.....
۳۰.....	مقدمات برخورد نظامی.....
۳۳.....	مانورهای نظامی و ارسال گشتی ها.....
۳۷.....	اهداف پیامبر(ص) از مانورهای نظامی.....
۴۱.....	نظر خاورشناسان درباره سریه ها و تهدید کاروان های قریش.....
۴۴.....	بخش دوم: جنگ بدر با آرمانی اقتصادی و نتیجه ای سیاسی.....
۴۴.....	جنگ وسیله ای برای تحقق سلم و آرامش.....
۵۱.....	اولین گروه گشتی اطلاعاتی.....
۵۲.....	عزیمت پیامبر(ص) به سوی کاروان.....
۵۳.....	آگاهی ابوسفیان از موضوع و اقدامات او.....
۵۵.....	آماده شدن اهل مکه.....
۵۵.....	اختلاف و تردید در سپاه قریش پس از فرار کاروان.....
۵۷.....	دلایل اصرار ابو جهل و برخی از بزرگان قریش بر لشکرکشی.....
۶۱.....	مشکلی که قریش هنگام حرکت با آن روبرو شدند.....
۶۱.....	تنگنای سیاسی سپاه اسلام و شور سیاسی در بوته آزمایش.....
۶۷.....	کنمان حقیقت.....
۶۸.....	دلایل روا شمرده شدن جنگ بدر با توجه به قرآن کریم.....
۷۳.....	استقرار سپاه اسلام و قریش.....
۷۷.....	نظری به مسأله ساختن سایبان.....
۸۰.....	گشتی های اطلاعاتی و اکتشافی پیامبر(ص) و اصحاب به سوی قریش.....
۸۲.....	گشتی اطلاعاتی و اکتشافی قریش و تردید آنها در جنگ یا بازگشت.....

۸۵سان دیدن پیامبر(ص) از سپاه اسلام و آخرین آمادگی برای نبرد
۸۶روشن و شعله ور شدن آتش جنگ
۸۷شروع نبردهای تن به تن
۸۹حمله عمومی و نتیجه آن
۹۱مقایسه دو سپاه
۹۱الف: قدرت ایمان و شرایط روحی و روانی
۹۴ب: استعداد نظامی طرفین

فصل چهارم: علل و عوامل پیروزی مسلمانان و شکست قریش در بدر

۹۷بخش اول: علل و عوامل درونی
۹۷۱. ایمان و توکل قوی مسلمانان به خداوند و پیامبر(ص)
۹۸۲. وجود نیروهای مخلص و صبور
۱۰۰۳. وضعیت سوق الجیشی نیروهای اسلام
۱۰۰۴. فرماندهی شایسته پیامبر(ص) و شجاعت و دلیری ایشان
۱۰۱۵. اطاعت مسلمانان از پیامبر(ص)
۱۰۲۶. شجاعت و دلاوری های حضرت علی(ع)
۱۰۲۷. روحیه بالا و سرشار مسلمانان
۱۰۲۸. سیاست های نظامی پیامبر(ص) و مسلمانان در جنگ بدر
۱۰۴۹. فهم و بینش عمیق مسلمانان
۱۰۴۱۰. وحدت فرماندهی در سپاه اسلام
۱۰۵بخش دوم: علل و عوامل خارجی
۱۰۶قانونمندی امدادهای غیبی
۱۰۸امدادهای غیبی خداوند در بدر

۱. کم نشان داده شدن دشمن در خواب پیامبر(ص)..... ۱۰۹
۲. کم نشان داده شدن هر دو سپاه به هنگام رویارویی..... ۱۰۹
۳. دو برابر نشان داده شدن مسلمانان در اثنا نبرد..... ۱۱۰
۴. نزول فرشتگان الهی..... ۱۱۲
۵. غلبه خواب سبک و آرام بخش از ناحیه خداوند بر مسلمانان..... ۱۱۶
۶. نزول باران..... ۱۱۶
۷. افکنده شدن رعب و وحشت در دل دشمن..... ۱۱۸
- علل شکست کفار قریش در بدر از نگاه قرآن..... ۱۱۹

فصل پنجم: نتایج و درس های جنگ بدر

- بخش اول: آثار و نتایج پیروزی سپاه اسلام..... ۱۲۳
- الف: اقتصادی..... ۱۲۳
 ۱. به دست آوردن غنایم بسیار..... ۱۲۳
 ۲. کسب درآمد حاصل از فروش اسیران..... ۱۲۴
- ب: سیاسی..... ۱۲۶
- ج: اعتقادی..... ۱۲۹
- خبر شکست قریش در مکه..... ۱۳۲
- خبر پیروزی مسلمانان در مدینه..... ۱۳۳
- اسیران جنگ بدر..... ۱۳۴
- سرانجام اسراء..... ۱۳۶
- کشتگان دو طرف..... ۱۳۸
- توطئه قتل رسول خدا(ص) و اسلام عمیر بن وهب جمحی..... ۱۳۹
- بخش دوم: درس های جنگ بدر..... ۱۴۲

مهمترین درس جنگ بدر به مسلمانان امروز..... ۱۴۵

نتیجه ۱۴۸

منابع و مأخذ..... ۱۵۰

چکیده انگلیسی..... ۱۵۷

مقدمه

مطالعه و پژوهش در حوزه سیره و جنگ های پیامبر(ص) پیشینه ای بسیار دراز دارد. این دانش جزء مباحث با ارزش در سطوح مختلف دانشگاهی و غیر دانشگاهی مورد توجه و گرایش دوستداران آن بوده است. در طول زندگی پیامبر(ص) همواره مخالفان و دشمنانی بوده اند که به لحاظ دارا بودن موقعیت های مختلف اجتماعی، اقتصادی، مذهبی، سیاسی و... در مسیر دعوت و انذار پیامبر(ص) خلل ایجاد می نمودند و به هر طریقی سعی داشتند، مانع از پیشرفت و فراگیر شدن دین الهی بشوند و آن را از بنیان براندازند و یا حداقل به انحراف بکشانند.

مخالفان و دشمنان اسلام و پیامبر(ص) عمدتاً قریش و بعضاً اهل کتاب که منافع اقتصادی، سیاسی و اجتماعی زیادی داشتند، بودند و از ابتدای اسلام تا بعد از هجرت مسلمانان از مکه به مدینه نیز مخالفت و دشمنی خود با دین و پیامبر(ص) را ابراز می کردند؛ چرا که پیامبر(ص) در صدد اصلاح اعتقادات، ارزش ها و بسیاری از نابسامانی های حاکم بر جامعه آن روز برآمده بودند. دشمنی ها و مخالفت های قریش و قرار دادن انواع تنگناها در مسیر رشد و پیشرفت اسلام و مسلمانان سرانجام موجب به وقوع پیوستن جنگ بدر در سال دوم هجری گردید. این غزوه اولین جنگ و صف آرای مسلمانان با مشرکان و اولین برخورد جدی جبهه اسلام و کفر بود. مسلمانان جهت دستیابی به کاروان تجاری قریش از مدینه خارج شدند و مشرکان قریش برای نجات کاروان از دست مسلمانان از مکه. بر اساس آیات و روایات هیچگونه برابری میان دو طرف نبرد از لحاظ

روحي و قواي جنگي وجود نداشت و اين خداوند بود که در اين جنگ گروه اندک مسلمانان را بر خيل عظيم کفار قریش به وسيله امدادهای غيبي خود پیروز گردانید. در واقع اين جنگ با آرمانی اقتصادی شکل گرفت که نتایج سياسي و اجتماعی بسياری را برای مسلمانان به ارمغان آورد.

تبیین موضوع:

خشونت و جنگ عملی مذموم و ناپسند نزد تمام اقوام و ملل با هر آيين و مسلکی می باشد و اسلام نیز که کاملترین دين به فرموده خداوند منان می باشد، مروج صلح و صفا است و حضرت رسول(ص) نیز منادی اخوت و برادری و صفا و صمیمیت بوده است. قرآن کریم نیز موید اين موضوع می باشد. اما در بعضی مواقع حیات یک قوم به خطر می افتد و آرمان ها و اعتقادات یک ملت مورد حمله نظامی و یا عقیدتی قرار می گیرد؛ در اینجا دیگر دفاع لازم و واجب است. در صدر اسلام وقتی نهال نوپای اسلام در مدینه مورد تهاجم شرک و کفر قرار گرفت، حضرت رسول(ص) و یارانش در صدد دفاع برآمدند و در مقابل مشرکین و کفار قریش به مقابله برخاستند. در رابطه با جنگ بدر عوامل گوناگونی دخیل بودند؛ که برخی از اين عوامل جنبه اقتصادی داشته و برخی نیز جنبه سياسي؛ ولی به طور کلی می توان گفت که رابطه بسیار تنگاتنگی میان اين عوامل وجود داشت؛ مهاجرت اجباری و مخفیانه مسلمانان بدون بردن اموالشان از مکه به مدینه به دلیل ترس از آزار و شکنجه های کفار و مشرکان قریش، محاصره اقتصادی مسلمانان در مکه و مدینه، غارت و مصادره دارایی و اموال مسلمانان، جلوگیری از نشر و تبلیغ اسلام و بسیاری از اقدامات دیگر قریش که سختی ها و دشواری های زیادی را برای مسلمانان بوجود آورد، از جمله اين موارد بود.

پیامبر اسلام(ص) نیز پس از هجرت به مدینه در مقابل اینگونه اقدامات قریش سکوت اختیار نکردند، و با اعزام گشتی ها بر سر راه کاروان های تجاری قریش و انجام غزوه ها و سریه های کوچک در صدد جبران و تلافی آزار و اذیت آنها برآمدند که سرانجام به دنبال آن جنگ بدر

به وقوع پیوست. پیامبر اسلام(ص) پس از این جنگ فرمودند: جنگ بدر نخستین جنگی بود که خداوند در آن اسلام را عزیز و شرک را خوار ساخت.^۱

فایده و اهمیت موضوع:

یکی از بزرگترین افتخارات مسلمانان که به آن می‌بالند این است که در تمام اعمال و رفتار و گفتار خود اسوه و الگویی بزرگ که پیامبر(ص) و سنت ایشان می‌باشد را دارند. خداوند متعال نیز در قرآن کریم در سوره احزاب به این مهم اشاره کرده است؛

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) ۲.

«مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا [خصلت‌ها و روش] سرمشق نیکویی است».

بنابراین بر مسلمانان است که در تمام امور سیاسی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی خود سنت پیامبر(ص) را مد نظر و الگو و اسوه خود قرار دهند.

جنگ بدر به عنوان اولین جنگ مسلمانان علیه کفار و مشرکین قریش جنگی بسیار سرنوشت ساز در صدر اسلام به شمار می‌رود، چرا که بر اساس آیات و روایات متعدد در این جنگ سپاه اسلام از لحاظ تعداد نفرات یک سوم سپاه قریش و از لحاظ تجهیزات جنگی به هیچ وجه با سپاه قریش قابل مقایسه نبود. حقیقت آن است که جنگ بدر برای مهاجران، یک جنگ داخلی خانوادگی تلقی می‌شد چیزی که تا به این پایه در عرب سابقه نداشت. عموزاده‌ها در برابر هم و نیز فرزندان با پدران خویش در مقابل هم قرار گرفتند. به طور کلی اگر امدادهای غیبی خداوند متعال، اعتقاد، شجاعت، نبوغ و وحدت فرماندهی و سیاست‌های نظامی مختلف پیامبر(ص) و دلاوریها و رشادت‌های مسلمانان در این جنگ نبود؛ کار اسلام و مسلمانان هر آینه در این جنگ یکسره می‌شد و نامی از آنها در تاریخ باقی نمی‌ماند.

۱. محمد بن عمر واقدی، المغازی (ترجمه دکتر محمود مهدوی دامغانی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم ۱۳۶۹ ه.ش.)، ج ۱، ص ۲۱.

۲. سوره احزاب، آیه ۲۱.

بنابراین بر همگان است؛ از پایین ترین مردم گرفته تا فرماندهان نظامی و مسئولان بالای جوامع اسلامی، که در ابعاد مختلف نظامی، سیاسی، اجتماعی و ... سنت پیامبر(ص) را در تمامی تصمیمات و امور مدنظر و اسوه خود قرار دهند و با اعتقاد و توکل بر خداوند متعال از هیچ قدرتی ترس و دلهره ای به خود راه ندهند و مطمئن باشند که اگر جهت پیشبرد اهداف والای اسلامی با خلوص نیت و توکل به خداوند در مسیری قدم نهند، خداوند به تحقیق آنها را یاری خواهد کرد.

سوالات تحقیق:

۱. مهمترین عوامل سیاسی و اقتصادی جنگ بدر چه بود؟
۲. توان نظامی سپاه قریش و سپاه اسلام چگونه بود؟
۳. نقش امدادهای غیبی خداوند در پیروزی مسلمانان و پیامدهای آن چه بود؟
۴. ابعاد گوناگون نتایج و دستاوردهای جنگ بدر برای مسلمانان چه بود؟

فرضیه ها:

۱. با توجه به احساس خطر جدی مشرکان از ایجاد پایگاه جدید مسلمانان در مدینه که باعث تهدید سیر حیاتی تجاری آنها می شد، زمینه های بروز جنگ را پی ریزی کردند.
۲. در این جنگ توان نظامی مسلمین از لحاظ نیروی انسانی تقریباً یک سوم و از لحاظ توان نظامی یک دهم مشرکان بود.
۳. با توجه به قرآن کریم قبل و حین جنگ بدر خداوند با امدادهایی چون نزول باران، خواب آرام بخش و نزول فرشتگان که خداوند در آیات سوره های آل عمران و انفال بدان اشاره کرده است به یاری مسلمانان پرداخت.

۴. افزایش نیروی ایمان مسلمانان به خداوند و پیامبرش با دیدن امدادهای غیبی و ایجاد ترس و وحشت میان مشرکان و حاکم شدن مطلق مسلمانان در منطقه و همچنین به دست آوردن غنایم بسیار از مهمترین دستاوردهای جنگ بدر بود.

پیشینه بحث:

با توجه به اینکه در جای جای قرآن کریم به این جنگ اشاره شده است، سابقه ای به قدمت قرآن دارد و گروه هایی بوده اند که از قرون اولیه اسلام به ثبت و شرح جنگهای پیامبر(ص) می پرداخته اند. سیره نویسان و مورخان اسلامی بدون استثناء در خصوص غزوات و سرایای پیامبر(ص) به ویژه غزوه بدر مطالب زیادی را عنوان نموده اند. که می توان به برخی از آنها به شرح ذیل اشاره نمود:

موسی بن عقبه(م۱۴۱ق)، ابن اسحاق(م۱۵۱ق)، معمر بن راشد(م۱۵۴ق) و ابومشعر(م۱۷۰ق) که این چهار نفر از شاگردان زهری بوده اند.

همچنین می توان به افرادی چون سلیمان بن طرخان که کتاب «سیره الرسول الله» را نگاشت(م۱۴۳ق)، ابواسحاق ابراهیم بن محمد قراری صاحب کتاب «السیر»(م۱۸۵ق)، ولیدبن مسلم اموی صاحب کتاب «سیره رسول الله»(م۱۹۷ق)، محمد بن عمر واقدی صاحب کتاب «المغازی»(م۲۰۷ق)، سعیدبن یحیی اموی صاحب کتاب «السیر»(م۲۴۹ق) و قاسم بن ثالث سرقسطی صاحب کتاب «الدلائل»(م۳۰۲ق) اشاره نمود.

مفسرین نیز به سهم خود در این خصوص حق مطلب را ادا نموده و در تفاسیر خود هنگام تفسیر سوره هایی چون آل عمران، انفال و حج و مخصوصاً آیات مربوط به جنگ بدر جریان این اتفاق بزرگ و سرنوشت ساز در تاریخ اسلام را به طور مفصل بیان نموده و از زوایای مختلف مورد تحلیل و بررسی قرار داده اند.

در خصوص این جنگ آقای ابوخلیل شوقی کتابی به نام «بدرالکبری یوم الفرقان، یوم النقی الجمعان» به رشته تحریر درآورده است که سیر این جنگ را از ابتدا مورد بحث قرار داده است. با

توجه به اهمیت فوق العاده سیره و روش زندگی پیامبر اسلام(ص) و نقش پر رنگی که ابعاد مختلف زندگی آن حضرت بر جامعه مسلمانان الی الابد دارد و یکی از ابعاد مهم زندگی ایشان جنگ ها و غزوات آن حضرت بعد از هجرت به مدینه می باشد و از آنجا که کتاب ابوخلیل شوقی سیر کلی این جنگ را تحت بررسی قرار داده و تاکنون نیز در سطح دانشگاهی در این رابطه پژوهشی که به بررسی عوامل سیاسی و اقتصادی دخیل در این جنگ با توجه به مشکلات و دشواری ها و شرایط خاص جامعه اسلام و مسلمانان در سالهای نخست هجرت پردازد صورت نگرفته است، جای چنین تحقیق و پژوهشی خالی می باشد.

روش و مراحل انجام کار

روش این تحقیق تحلیلی و گاهی به صورت انتقادی انجام شده است. گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای صورت گرفته و از کتب گوناگونی چون سیره ها و تاریخ و تفاسیر قرآن کریم استفاده شده است. و در این روش کتابخانه های قرآنی و تاریخی بیشتر مورد استفاده و بهره برداری قرار گرفته اند.

این پژوهش متشکل از پنج فصل می باشد که ضمن فصل اول تحت عنوان کلیات به طور اجمالی به تبیین موضوع و بیان اهمیت و اهداف و پیشینه موضوع پرداخته شده است.

در فصل دوم وضعیت و مشکلات اقتصادی و سیاسی مسلمانان پس از هجرت مورد تحلیلی و بررسی قرار گرفته و نمایی کلی از آن بیان شده است.

در فصل سوم ابتدا چگونگی تشکیل و اعزام سربه ها و غزوات کوچک قبل از جنگ بدر به سوی کاروان های قریش و سرزمین های مختلف و اهداف و پیامدهای آنها که از مهمترین عوامل جنگ بدر بود، بررسی شده و سپس سیر کلی جنگ بدر و عوامل سیاسی و اقتصادی موثر در آن مورد پژوهش واقع گردیده است.

در فصل چهارم علل پیروزی مسلمانان و شکست قریش تحت عنوان علل و عوامل درونی و علل و عوامل خارجی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

و در فصل پنجم که آخرین فصل می باشد، مهمترین نتایج و دستاوردهای پیروزی سپاه اسلام از لحاظ اقتصادی، سیاسی و اعتقادی و درسهای این جنگ مورد پژوهش و بررسی واقع شده است.

فصل دوم

وضعیت سیاسی و اقتصادی

مسلمانان بعد از هجرت

بخش اول: وضعیت عمومی اقتصاد و سیاست مدینه

بخش دوم: مشکلات سیاسی - اقتصادی نظام نوپای اسلام

« وَ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِكَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ »^۱

«خداوند شما را در «بدر» یاری کرد (و بر دشمنان خطرناک، پیروز ساخت) در

حالی که شما (نسبت به آنها) ناتوان بودید».

بخش اول: وضعیت عمومی اقتصاد و سیاست مدینه

با تشکیل حکومت اسلامی در مدینه، اوضاع در آن شهر تغییر کرد. مسلمانان دیگر اقلیت ضعیفی نبودند. تعدادی از مسلمانان مکه به مدینه هجرت کرده و بیشتر افراد دو قبیله بزرگ اوس و خزرج نیز به اسلام گرویده بودند. تعداد کمی نیز که به دین یهود گرویده بودند و یهودیانی نیز که در مدینه بودند با پیامبر(ص) عهد و پیمان صلح و یاری بستند رسول خدا(ص) همه آنان را تحت رهبری سیاسی خویش یکپارچه و متحد کرد. مهاجران که در مکه ظلم و ستم قریش را تحمل می کردند و حالا خانه و کاشانه خود را رها کرده و به مدینه پناه آورده بودند، همچنان بر تقاضای خود اصرار داشتند و از پیامبر(ص) می خواستند تا در مقابل قریش که آنان را مجبور به ترک دیار، خانه و کاشانه خویش کرده بود و هنوز هم تعدادی از هم کیشان آنان را در بند و شکنجه داشت، به آنان اجازه دفاع بدهد.

اسلام در مدینه به گونه‌ای رواج یافت که هیچ منزلی از منازل مرم این شهر نبود مگر اینکه در آنجا ذکری از رسول الله به میان بود. پیامبر اسلام(ص) پس از مهاجرت به مدینه به ایجاد ارتباط

معنوی و اجتماعی بین مهاجران و انصار پرداخت. با توجه به روحیات اینارگرانه و انس و الفت شدیدی که به لطف خداوند در میان آنان بوجود آمده بود، پیامبر(ص) برای استحکام و استمرار و همچنین ایجاد نوعی نظم و احساس مسئولیت برای هر یک از انصار در قبال مهاجران به انعقاد پیمان «مواخاه» در بین مهاجران و انصار همت گماشتند. و این امر تا آن درجه اهمیت پیدا کرد که دارایی هر فرد، متعلق به همه، و خیر و مصلحت فرد، خیر و مصلحت دسته جمعی آنان تلقی می شد.^۱ پیامبر اکرم (ص) فرمود: (اگر هر یک از ما دینی از خود باقی گذارد، از ما باشد و اگر اموالی باقی ماند از ورثه است).^۲

این عقد و پیمان که بین ۱۵۰ تن از مهاجرین و همین تعداد از انصار منعقد گشت در زمینه حق و مساوات متمرکز شده بود.^۳ از طریق حق و حقوق است که تفاهم و درک متقابل و سپس رضایت بوجود آمده و اعتماد و اطمینان متقابل نتیجه می دهد. این حقوق برادری که زیر بنای تمام روابط و معاملات قرار گرفت، ناشی از هوای نفس، مصلحت فردی، انگیزه های عاطفی، مصالح قبيله ای و یا حزبی نبود، بلکه از طریق احساس مسئولیت دو طیف شرعی و انسانی و از راه محبت و برادری و مهربانی بوجود آمد.

بسیاری از مهاجران که هیچگونه مال و خانه ای در مدینه نداشتند و خانه های انصار نیز دیگر ظرفیتی برای پذیرش آنها نداشت مجبور شدند در سایه مسجد پیامبر(ص) سکنی گزیدند که به آنان اصحاب صفا گفته می شد.^۴

هر کس از مهاجران با توجه به هر گونه شغلی و حرفه ای که در مکه داشت، با استفاده از کمک های مالی انصار مدینه سرمایه اولیه را فراهم آورده و به آن حرفه و شغل قبلی خود مشغول می گشت و مهاجران در امر تجارت و بازرگانی توانایی خاصی از خود نشان دادند که اهل مدینه

۱. مرتضی العاملی، دراسات و بحوث فی التاریخ و الاسلام (قم، موسسه النشر الاسلامی، چاپ دوم، ۱۴۰۹هـ.ق.)، ج ۱، ص ۱۱۶.

۲. لویون، گوستاو، تاریخ تمدن اسلام و عرب (مترجم هاشم حسینی طهرانی، تهران، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۴هـ.ش.)، ج ۱، ص ۸۵.

۳. مرتضی العاملی، همان.

۴. ابن سعد، طبقات الکبری (بیروت، دار صادر)، ج ۱، ص ۲۵۵.